

Vida Gábor

Mire kell még?

A 95. DEBRECENI ÜNNEPI KÖNYVHÉT ELÉ

Egyszer, amikor hivatali kötelességemnek eleget téve egy zsűri előtt beszámoltam az általam vezetett intézmény áldatlan állapotairól és áldásos tevékenységéről, külön kiemelve, hogy expozémmal nem azt szeretném elérni, hogy több pénzt szánjanak ránk, hanem csak hagyjanak békén, egy kedves és szép hölgy megkérdezte a monológom végén: ugyan mire kell még ma az irodalom? Kissé ingerülten mordultam, akár egy magyartanár, hogy láthatóan semmit sem értett abból, amiről beszélek. Le is pontozott. A meghallgatásom ugyanis egyfajta vizsga. Következő évben készültem a beugrató kérdésre, amely menetrend szerint érkezett, és kivágtam, hogy a nemzeti himnusz szövege például egy vers, tehát irodalom. Az én életemben négy román himnusz volt, ugyanis a meghallgatás román nyelven zajlik, de én elboldogulok vele. A nemzeti himnuszok nem a legjobb versek, ezt mi, magyarok pontosan tudjuk, kedvenc futballcsapatom győzelmi indulója sem jó vers, de mi szeretjük. Meg akartam említeni még a karácsonyi rigmusokat, a vallásos énekeket, az esküvői csujogatókat, a vicceket és a népmesét, de nem jutottunk el ideig, a hölgy elképedve mondta, hogy a himnusza nem is gondolt. Nagyon jó pontszámot kaptam. A dologgal így rendben is volnánk. Viszont egy ideje egyre több jó magyar emberrel találkozom, akiknek szintén ez a kérdés furdalja az oldalát, bár többnyire nem elméleti síkon, hanem hogy például mennyi pénzt adnak egy regényért? Vagy hogy amikor a képem fent volt egy óriásplakáton a Nyugatinál, azért adtak-e valamit? Esetleg nekem kellett fizetni érte? Az óriásplakát veszélyes üzem. A problémát egy buszsofőr fogalmazta meg: hallottuk a rádióban beszélni. Kérdeztem tőle: valami hülyeséget mondtam? Hát azt mink nem ércsük, de megismertem a hangját. Viszont, hogy szavamat ne feledjem, egyre több olyan diplomás jó magyar emberrel is találkozom, akinek el kell magyarázni, hogy mire kell még az irodalom – érettségi után is. Hogy mire kell ezeknek a léha íróknak és poétáknak pénzt adni, meg a könyveseknek, ezt firtatják. A kocka el van vetve.

Most megpróbálom röviden összefoglalni, hogy miért kell még az irodalom, miért érdemes foglalkozni vele, miért érdemes embereket foglalkoztatni, hogy foglalkozzanak vele, pénzért is akár, bár a legtöbben ingyen, hobbiból, úri passzióból. Pál apostol mondja: Áron is megvegyétek az alkalmatosságot, mert a napok gonoszok [Efézus 5:16]. Igen, az írók és az olvasók egészen komoly tömege csak úgy magától még fizet is érte, csak engedjék és hagyják meg neki, ezért is vagyunk most itt. Akik itt vagyunk, tudjuk, akik nem tudják, nincsenek itt. Nem kell hosszasan bizonyítani, hogy kaotikusan változó világban élünk, ahol a gazdasági, társadalmi, politikai körülmények, a törvények, a beléptető rendszerek, az oktatáspolitikák és módszertanok, az applikációk, a rakéták, a celebek, a tiktokok, a botrányok olyan fergeteges gyorsasággal váltakoznak, hogy ha sok feje volna az embernek, akkor sem győznék figyelni még egy töredékét sem, az egyfejűnek pedig esélye sincs, hiába van egyenlőség.

* Elhangzott 2024. június 13-án a Debreceni Ünnepi Könyvhéten.

Ha csak belegondolnak, hogy amióta már nem a kutya az ember legjobb barátja, hanem a telefon, hány radikális és kényelmi változás volt eszközölve, kódok és jelszavak újra- és újratanulásával biztosítjuk, hogy hűségese cimboránk megismerjen a következő reggelen, és mire sikerül végre kinyomni az ébresztőt, az egész szomszédság talpon van. Viszont amikor egyszer kikapcsoltam a medveriasztást, két hétig senki nem tudott elérni, közben egy medve sikeresen át is kelt az udvaromon. Ilyen ez, a legjobb barát is visszaüthet. Az ember arról ismerszik meg, hogy rendkívüli módon tud alkalmazkodni, mindent képes megtanulni, elfogadni, lenyelni, ha nem égne azonnal hamuvá, a poklot is megszokná, mondja Swedenborg. Mindez jól hangzik, csak nem teljesen igaz, bár az Alvilágban rend van, aki Dantét olvasott, az tudja. A felnőtté válás egy pontján már szinte mindenki találkozott a kérdéssel, hogy a sokadik sikeres átképzés, átállás, újragondolás, reform és profilváltás meg terápia után ez a sikerhalmaz még én vagyok-e? A kudarc sem konzervál, ne legyen illúzió! Nem lehet akárhányszor átalakulni vagy összeomolni úgy, hogy az ember még önmaga maradjon. A világ velünk, emberekkel, egyszerű alattvalókkal nem sokat törődik. Az egyetemes boldogság felé való mozgás ledarál mindenkit, akit nem, az majd virtuálisan áttelepülhet a Marsra, és vérvörös Trabanttal fog száguldozni a legújabb applikáció felügyeletével. A digitális jövő egyelőre még egy ígéretes végtelen lejtő, kisebb hepék és hupák lesznek ugyan, de a gyorsulás folyamatos. Viszont én, mielőtt autóba ülök, megnézem, hol van a kézifék. Nincs jogosítványom, maradi vagyok, lassítani szeretnék, mert nem sietek már sehova. Mondtam is egyszer, hagyományos prózát akarok írni, azóta is megkérdezik, az milyen? Az a barátom sem tud már belépni a Wikipédiába, aki a szócikket írta rólam, hát ez így marad. Hagyományos az, amit húsz év múlva is szeretnének majd érteni. Hacsak nem fejlődünk olyan sikeresen, hogy abból, amit a tegnap gondoltunk és mondtunk, már semmit sem értünk, vagy mindent el akarunk felejteni. Ehhez kell a fék. Nem tudom, hol olvastam, hogy a beszélt és főleg az írott nyelv már lassabban változik, mint a valóság, egyesek szerint ez a fejlődés gátja. El lehet képzelni, mekkora gond az, hogy a telefont még mindig telefonnak hívjuk. Mire kimondom a szót, már a kezembe is ugorhatna: mit kívánsz, édes gazdám? Nem kell erre már sokat várni, ám ő még mindig telefon lesz, eredetileg nem is magyar szó, csak befogadtuk: becsüld meg magadat, kicsi jövevény szógám! A nyelvvel már Kazinczy és baráti köre is elégedetlen volt, meg is újították, hozzáigazították a valósághoz, igazi sikertörténet volt, találmányaik egy részét befogadta a nyelv, más részükön azóta is derülnek a nyelvészek. Nekem is van egy kedvencem: a gór ugrány, ez lett volna az óriás kenguru magyar neve – imádom. De a nyelv még időben fékezett. Tessenek elképzelni egy mai környezetvédőt vagy állatkerti önkéntest, amíg ezt etimologizálja. A nyelv többet tud, mint az ember, kiszűri a hülyeséget, és megvéd magunktól is. Volt idő, amikor azt hitték, hogy a parasztok alig pár száz szót használnak, azután valaki leült, és megszámlolta, hétezerig jutott, gondolom, unhatta már, ennyi szó elég egy nyelvvizsgálathoz. Az anyanyelv ingyenes. Anyanyelve mindenkinek van, és ha az elhagyott, elkótyavetélt szülőföld nem is szerezhető vissza, egy szó, egy mondat, egy vers felidézheti. Egyedül a nyelv képes otthonná tenni a hazát, mert az anyanyelv a világ otthonossága. Nem véletlen, hogy a gonosz hatalmak a nyelvet igyekeznek kisajátítani, ahogy azt Orwell barátunk megírta, diktatúrákban nem is tanítják, pedig nem ő az ellenálló, hanem a nyelv maga, az nem

vesz be tartósan akármit. Nyelvjárása is van mindenkinek, bár a fővárosiak nem hallják a sajátjukat, ez nem csak Pesten van így, hanem Bukarestben is, meg Párizsban. Én mindjárt két tájszólást is kaptam, egy alföldit meg egy székelyt, ki is javítottak mindig, hogy azt nem úgy kell mondani, elvégre magyarok vagyunk, és falusiak. Legutóbb egy barkácsbolti szakeladó förmedt rám, hogy amit kérek, az nem szeg, hanem szög. Működött bennem a nyelvi fék, nem kérdeztem, hogy vasszegek? Ez egy versből van, régi, de még mindig értjük. Veretést pedig nem kívántam. És ha a dolgozó nem értette volna, mit kérek, nem javított volna ki. Veder, vödör, vider, vedér, sömör, csömör, csemer, ló és lú – ebből egy költő akár verset is írhatna.

Most már tényleg elértem mondandóm lényegéhez. Én újabban már elcsodálkozom azon, hogy ebben a tüneményesen, tünékenyen, tündérien, tündökölve tovafutó világban, a fölösleges hajszában, a kétségbeejtő versengésben, üres szónoklatok között, csődbe futó oktatáspolitikák mentén és ellenére, csörtetőd vadkanok és hazug főemberek árnyékában, csivitelő rakétákra várva mi még mindig értjük Fazekas Mihály, Csokonai és Vörösmarty verseit, vagy Szabó Magdát, ő itt most a nem-Mihály és a női kvóta. Sok írótl említhetnék még, például Pázmányt vagy Esterházyt, bár ők ugye pápisták, vagy Bethlen Miklóst, Mikes Kelemt és Szilágyi Domokost, ezek meg erdélyiek. Krúdy, Kosztolányi, Karinthy, Szerb Antal, Füst Milán, Márai Sándor, Nemes Nagy Ágnes vagy Hervay Gizella... Nem akarom nyújtani a sort, de őket mind azért tudjuk olvasni, mert ugyanazt a magyar nyelvet használták, amit mi is beszélünk, és amit remélhetőleg az utódaink is fognak. El nem tudjuk képzelni, hány átlagos vagy éppen gyenge szövegnek kell megszületnie, hogy végül remekművet olvassunk, amit majd érdemes továbbadni. De az olvasás nem megy magától, erőfeszítést kíván, figyelmet és akaratot, nem csak a betűket és a szavakat kell megtanulni, hanem az egész kultúrát, évszázadok óta dolgoznak ezen – ez az iskola. Idő és türelem. A nyelvet is holtáig tanulja az ember, ha nem akarja, akkor is. Ha majd valaki feltalálja, hogy miként lehet gondolkodás nélkül is embernek lenni, azt biztosan ki fogják tüntetni, de nem itt, és nem mi. Addig viszont bele kell törődni, hogy nem tudunk gyorsabban változni, mint azt a nyelv engedi, és ez jó. Ahogy a tenger lélegzik, ahogy az erdő hallgat, ahogy a tücsök cirpel a pusztán, tempó és ritmus, akár egy séta vagy egy maratoni futás. Aki túlságosan előreszalad, az megpihen és visszatér, vagy bevárja a többieket. Aki például a Bibliát olvassa, nem csak a Jóistenrel beszélget, de vissza is megy az időben; ha magyar, ötszáz évet; ha latinul olvas, ezeröttszázat; ha görögül, kétezret; héberül pedig még többet, akár hívő, akár nem. Aki más nyelveken is olvas, nem csak magyarul, olyan helyekre és időkbe utazhat, ahova már bajos vízumot szerezni. Aki olvas, azt is tudja, hogy mit nem írt le a szerző, azt is érti, amit csak akart, vagy nem is akart, azt is tudja, hogy mit érzett. Amikor megsiratjuk Nemeček Ernőt vagy Nyilas Misit, akkor magunkat látjuk, arra is van esély, hogy jobbak legyünk egy picit, vagy erősek, mint Bornemissza Gergely, lehetünk gonoszak, mint III. Richárd, repülhetünk a Szahara fölött, mint Saint-Exupéry, lehetünk mi a Kisherceg vagy a rózsája, esetleg csak felröhögünk Rejtő Jenő egyik-másik poénján... Mert az irodalom szabadság. Arra kell, hogy az ember emberségét megmutassa és megőrizze, közben örömet okoz, az irodalom a nyelv ünnepe. Ezért vagyunk most itt ilyen sokan, ezt ünnepeljük. Aki olvas, az lehet magányos, de nincs egyedül.